

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет природничих наук
Кафедра лісового і аграрного менеджменту

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра

(освітній рівень)

на тему: **«ЛІСІВНИЧО-ЕКОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМІНСЬКІ ЛІСИ»**

Виконав: студент II курсу, групи ЛГ(з)-2м
спеціальності 205 «Лісове
господарство»
Ковбель Ю.В.

Керівник: к.б.н., доц. Клід В.В.

Рецензент: к.с-г.н., доц. Дмитрик П.М.

Рецензент:

Івано-Франківськ – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «КРЕМІНСЬКІ ЛІСИ».....	6
1.1. Історія створення	6
1.2. Розташування.....	9
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМІНСЬКІ ЛІСИ».....	13
2.1. Охорона території.....	13
2.2. Науково-дослідна діяльність на території Парку.....	16
2.3. Еколого-освітня діяльність.....	19
2.4. Рекреаційна діяльність на території Парку.....	23
РОЗДІЛ 3 ЛІСИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ	27
РОЗДІЛ 4 ОХОРОНА ПРИРОДИ НА ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМІНСЬКІ ЛІСИ».....	29
3.1 Фауна.....	29
3.2 Флора.....	41
РОЗДІЛ 5 НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «КРЕМІНСЬКІ ЛІСИ» ПІД ОКУПАЦІЄЮ.....	43
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Національний природний парк "Кремінські ліси" (далі – Парк) створено згідно з Указом Президента України № 678/2019 від 10 вересня 2019 року. Він є об'єктом державного природно-заповідного фонду, має загальнодержавне значення. Загальна площа Парку становить 7269 га, що складається з:

- 3121 га земель державної власності ДП «Кремінське лісомисливське господарство», які передані в постійне користування парку;
- 4148 га земель державної власності цього ж підприємства, які включені до території парку без відчуження користувача.

Парк був створений для захисту та збереження природного середовища та ресурсів у регіоні. Парк був створений у 2009 році як Національний парк «Сіверсько-Донецький», але був ліквідований режимом Януковича. Вищий адміністративний суд визнав рішення про створення парку незаконним, і він залишався без заповідного статусу 8 років. Парк – унікальний лісовий комплекс Українського степу, розташований вздовж середньої течії річки Сіверський Донець.

На території представлені численні рідкісні та зникаючі види рослин, зокрема:

- Велика кількість рідкісних та зникаючих видів рослин.
- Унікальне місцезростання ялівцю звичайного (*Juniperus communis*).
- Окремі локалітети легендарної папороті дівочої (*Adiantum viridescens*).
- Кілька видів орхідей.
- Ділянки полів дзвіночків, які навесні червоніють від масового

цвітіння дзвоника (*Campanula camphorata*).

Парк має велике біорізноманіття та є важливим об'єктом природної спадщини.

Об'єкт дослідження – національний природний парк «Кремінські ліси».

Предмет дослідження – його лісівничі та екологічні умови.

Мета дослідження: охарактеризувати лісівничо-екологічні умови національного природного парку «Кремінські ліси». Для досягнення поставленої мети ставили наступні завдання:

- 1) описати основні види діяльності національного природного парку «Кремінські ліси»;
- 2) охарактеризувати лісові екосистеми Парку;
- 3) описати флору і фауну національного природного парку «Кремінські ліси»;
- 4) оцінити ступінь порушення екосистем парку внаслідок воєних дій та окупації.

Стан наукової розробки. У дипломній роботі використана науково-технічна література наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, яка висвітлює досліджувані питання. При опрацюванні дипломної роботи проаналізовано нові монографії, статті у наукових фахових виданнях та матеріали міжнародних науково-практичних конференцій.

Методи дослідження. При виконанні дипломної роботи застосовувались загальноприйняті і апробовані методи лісівничо-екологічної типології та лісівничо-таксаційні методи.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження рекомендуються до впровадження у національному природному парку «Кремінські ліси» при проведенні лісогосподарських заходів з метою відтворення корінного лісового покриву, оптимізації якісного складу та підвищення продуктивності лісостанів.

Окремі положення і висновки мають теоретично-пізнавальне значення і можуть бути використані у навчальному процесі студентів лісогосподарського профілю при викладанні навчальних дисциплін “Екологія лісу” та “Природно-заповідна справа”.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 5 розділів, висновків і списку використаних джерел (15 посилань), викладена на 54 сторінках, проілюстрована 15 рисунками.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «КРЕМІНСЬКІ ЛІСИ».

1.1. Історія та передумови створення і завдання.

Національний парк «Кремінські ліси» створено на базі Сіверсько-Донецького національного природного парку, який існував з 11 грудня 2009 року по 21 жовтня 2010 року. Сіверсько-Донецький національний природний парк – заповідна територія в Кременчуцькому районі Луганської області.

У 2019 році Сіверсько-Донецький національний природний парк було ліквідовано, а на його базі створено національний парк «Кремінські ліси». Отже, національний парк «Кремінські ліси» сягає своїм корінням Сіверсько-Донецького національного природного парку, який був створений у 2009 році, але, на жаль, проіснував недовго. У 2019 році парк було відновлено під новою назвою та з новим заповідним статусом.

Сіверсько-Донецький національний природний парк створено 11 грудня 2009 року Указом Президента України Віктора Ющенка. Парк створено з метою збереження, відновлення та раціонального використання типових і унікальних природних комплексів та об'єктів степової зони, що мають значне природоохоронне, рекреаційне та культурно-освітнє значення.

Отже, парк був створений для захисту та збереження природної краси та біорізноманіття степової зони, яка має важливе культурне та освітнє значення. На його території визначено 7007 га земель державної власності, а саме:

➤ 3020 га земель ДП «Кременське лісомисливське господарство» буде вилучено та передано в постійне користування парку.

➤ 3987 га землі цього ж підприємства буде включено до національного парку без виведення із складу підприємства.

Таким чином, до складу парку входить значна частина землі Кременського лісгоспу, причому частина з них буде передана у власність парку, а частина управлятиметься спільно з підприємством.

Відповідно до Указу Президента Кабінет Міністрів відповідає за:

1. Забезпечення створення адміністрації Сіверсько-Донецького національного природного парку та її функціонування;

2. У тримісячний строк затвердити в установленому порядку Положення про Сіверсько-Донецький національний природний парк;

3. Підготовка матеріалів та вирішення відповідно до законодавства питання про вилучення у ДП «Кременське лісове господарство» земель площею 3020 га та передачу їх у постійне користування Сіверсько-Донецькому національному природному парку, а також забудову земельної ділянки. використання плану та проекту організації та встановлення меж національного парку;

4. Розробка та затвердження в установленому порядку проекту організації території Сіверсько-Донецького національного природного парку, збереження, відновлення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів;

5. Підготовка матеріалів щодо розширення території Сіверсько-Донецького національного природного парку відповідно до наукового обґрунтування;

6. Передбачити під час доопрацювання проекту Закону України "Про Державний бюджет України на 2010 рік" та підготовки проектів законів про Державний бюджет України на наступні роки необхідні кошти для функціонування Сіверсько-Донецького національного природного парку.

За виконання різноманітних завдань, пов'язаних зі створенням та функціонуванням парку, включаючи підготовку документів, планування землекористування, збереження та відновлення природних комплексів, а також забезпечення фінансування діяльності парку, відповілає Міністерство екології та природних ресурсів.

21 жовтня 2010 року Вищий адміністративний суд України виніс рішення про визнання протиправним Указу Президента від 11 грудня 2009 року № 1040/2009 «Про створення Сіверсько-Донецького національного природного парку». Це був історичний прецедент в Україні, вперше суд скасував статус національного парку. Тобто суд визнав протиправним створення Сіверсько-Донецького національного природного парку, що мало істотні наслідки для його створення та функціонування.

Проте, 10 вересня 2019 року Президент України видав Указ № 678/2019 про створення національного природного парку «Кремінські ліси». Згідно з цим розпорядженням на Кабінет Міністрів покладалося:

- затвердити в установленому порядку Положення про національний природний парк «Кремінські ліси» у шестимісячний термін;
- вирішити протягом 2019-2021 років питання про передачу у постійне користування НПП «Кремінські ліси» від державного підприємства «Кременське лісове господарство» земель державної власності площею 3121 га та оформлення права власності на відповідні земельні ділянки, т.к. а також розроблення плану землеустрою та проекту організації та встановлення меж національного парку;

➤ розробити та затвердити у 2019-2021 роках проекту організації території національного природного парку «Кремінські ліси», збереження, відновлення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів.

1.2. Мета і завдання.

Парк створено з метою збереження, відновлення та ефективного використання цінних природних комплексів та об'єктів, у тому числі унікального лісового масиву в басейні річки Сіверський Донець, що має значне природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та лікувальне значення. Кремінські ліси – найбільша природна лісова зона Східної України.

Ця територія визнана цінним центром збереження видів рослин і тварин північних лісів і є частиною Смарагдової мережі. На території також зберігаються об'єкти історико-археологічної культурної спадщини України.

По суті, національний природний парк «Кремінські ліси» – це життєво важлива природоохоронна територія, яка відіграє вирішальну роль у збереженні біорізноманіття, підтримці наукових досліджень, а також надає можливості для відпочинку та лікування населення.

У встановленому порядку погоджено включення до території парку земель державної власності загальною площею 7269 га. зокрема:

➤ 3121 га земель постійного користування ДП «Кременське лісове господарство» буде вилучено з володіння користувача та передано національному парку в постійне користування.

➤ 4148 га земель постійного користування ДП «Кременське лісове господарство» буде включено до складу території національного парку без вилучення з володіння користувача.

Тобто значна площа земель лісгоспу була передана національному парку, що дасть змогу охороняти та зберігати унікальні природні комплекси та об'єкти парку.

1.3. Ґрунти і геологічні умови.

Кременський район розташований у Північно-геоморфологічному районі, розташований на Середньоруській височині. Абсолютні відмітки пагорбів на території району поступово знижуються від 216 метрів до 50 метрів у південному та південно-західному напрямку в бік долини Сіверського Дінця.

Геологічно регіон характеризується палеозойськими породами, які складаються з пісковиків і сланців кам'яновугільного періоду. Міжгір'я вкрите відкладами верхньої крейди та антропогену. Відклади кам'яновугільного періоду представлені товщами теригенних пісковиків, піщаних і глинистих сланців, вапняків, кам'яного вугілля.

У північно-західній частині району кольорові глини і дрібнозернисті пісковики тріасового періоду залягають на кам'яновугільних відкладеннях потужністю 20-130 метрів. Вище майже скрізь залягають верхньокрейдові відклади: крейда, зеленувато-сірі глини, шаруватий мергель. Товщина цих шарів коливається від десятків до сотень метрів. У північній частині району потужність палеогенових середньозернистих пісків і глин сягає до 20 метрів.

Четвертинна система представлена алювіальними відкладами (в долинах річок), що складаються з піску, мулу і глини. Геологічний розвиток Донбасу розпочався у 1700 році, а перше заселення території

області відбулося у другій половині XVII століття. Однак більшість населених пунктів були забудовані у 18-19 століттях. Населений пункт Житлівка веде свій початок з 1830 року.

Основним цінним ресурсом регіону є вугілля, яке видобувається з перших днів заселення людей. Інші цінні мінерали, знайдені в цьому районі, включають метан, крейду та різноманітні будівельні матеріали, такі як біла, червона та блакитна глина, галька, пісок, мергель і вапняк, включаючи димовий пил.

1.4. Водні ресурси на території Парку.

Основною водною артерією національного природного парку «Кремінські ліси» є Сіверський Донець – найбільша річка Східної України та найбільша притока Дону. Його загальна протяжність становить 1053 км, з них приблизно 718 км в межах України. Басейн річки займає площу 98 900 км², а її середньорічна витрата при впадінні в Дон становить 200 м³/с.

Сіверський Донець бере початок на Середньоруській височині, біля села Подоли Прохоровського району Белгородської області Росії. Координати його джерела: 51°00' північної широти та 36°59' східної довготи, висота приблизно 200 метрів над рівнем моря.

У басейні Сіверського Дінця протікає понад 3000 річок, з них 425 мають довжину понад 10 км і 11 річок понад 100 км. Понад тисяча цих річок впадають безпосередньо в Сіверський Донець. Основним джерелом живлення річки є талі сніги, що робить її стік нерівномірним протягом року. Весняна повінь зазвичай триває близько 2 місяців, з лютого по квітень, за цей час рівень води піднімається на 3-8 метрів.

Так, ширина русла річки становить здебільшого 30-70 метрів, іноді досягає 100-200 метрів, а на ділянках з водосховищами може досягати 4

кілометрів. Русло річки переважно піщане та нерівне, з різною глибиною від 0,3 метра на порогах до 10 метрів на мілинах.

Взимку річка замерзає з товщиною поверхневого льоду 20-50 см. Період замерзання зазвичай триває два-три місяці, з середини грудня до кінця березня.

Цікаво спостерігати, як змінюється ширина і глибина річки по всьому її руслу. Річка має широку долину, ширина якої коливається від 8-10 км у верхній течії до 20-26 км у нижній течії. Долина здебільшого асиметрична, правий берег вищий і має вапнякові скелі, а лівий берег пологий і має заплаву з численними старицями, озерами та заболоченими угіддями.

Русло річки сильно звивисте, особливо перед злиттям з р. Оскіл. Верхів'я річки перегороджено дамбами і складається з кількох невеликих водосховищ. Нижче впадання в неї річки Вовча знаходиться Печенізьке водосховище, яке забезпечує водою місто Харків.

Нижче Печенізького водосховища річка отримує дві значні притоки – річку Уди та річку Оскіл, яка є її найбільшою притокою. Далі за течією долина річки розширюється, в заплаві багато озер-стариць. У середній частині річка Сіверський Донець живиться водами Дніпра через канал Дніпро-Донбас, а потім впадає в канал Сіверський Донець-Донбас, який постачає воду для вугільного басейну Донецького басейну.

Наближаючись до гирла, річка тече по вузькій долині з крутими і скелястими схилами в Донецькій області (Ростовська область). У нижній течії річка сильно зарегульована, з повільною течією, шириною 100-200 метрів. Нарешті, біля гирла річка розділяється на три рукави.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ.

До основних напрямків діяльності національного природного парку «Кремінські ліси» належать: охорона території, науково-дослідна діяльність, еколого-освітня діяльність, рекреація.

2.1. Охорона території.

Роль служби охорони в НПП «Кремінські ліси» є надзвичайно важливою для забезпечення ефективного функціонування та збереження його природних ресурсів. Ця служба має низку ключових обов'язків, спрямованих на збереження біорізноманіття та природних ландшафтів:

1. Дотримання природоохоронного режиму: це включає моніторинг заповідних територій та об'єктів, контроль відвідувань, розробку та реалізацію природоохоронних планів, а також вжиття необхідних заходів для підтримки та відновлення екосистем.

2. Запобігання та припинення порушень: Ця функція є важливою для забезпечення дотримання екологічного законодавства. Служба охоотри контролює дотримання територіальних норм, виявляє та припиняє будь-які порушення, які можуть загрожувати екосистемам та природним об'єктам.

Завдяки цим функціям державна служба охорони відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку та збереженні незайманих природних середовищ парку для майбутніх поколінь.

В обов'язки служби охорони входить:

- Моніторинг та контроль заповідних територій та об'єктів.
- Розробка та реалізація природоохоронних планів.
- Підтримання та відновлення екосистем.
- Запобігання та припинення порушень екологічних норм.

Ці обов'язки, організовані та забезпечені службою охорони, відображають широкий комплекс заходів, спрямованих на збереження та ефективне використання природних ресурсів національного природного парку. Основні функції, які вона виконує:

1. Охорона паркових природних комплексів: передбачає вжиття заходів щодо збереження та підтримання навколишнього природного середовища, включаючи контроль за використанням земель, водних ресурсів та інших природних об'єктів.

2. Охорона диких тварин та середовища їх існування: Заходи спрямовані на забезпечення охорони місць існування диких тварин та збереження біорізноманіття.

3. Контроль за використанням природних ресурсів: це включає регулювання та контроль використання лісових ресурсів, водних ресурсів та інших природних ресурсів у парку.

4. Запобігання пожежам та надзвичайним ситуаціям: Організація попередження та оперативного реагування на загрози виникнення пожеж та інших надзвичайних ситуацій.

5. Інформування органів влади про надзвичайні ситуації: сприяння обміну інформацією та координації з іншими державними органами у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

6. Профілактика та захист від шкідників і хвороб: Проведення заходів щодо запобігання поширенню шкідників і хвороб серед рослин і тварин.

7. Просвітницька робота серед населення та відвідувачів: Проведення інформаційних кампаній з метою підвищення обізнаності населення та відвідувачів про важливість збереження природи та дотримання правил на території парку.

Загалом до завдань служби державної охорони Парку входять:

- Збереження природних комплексів.
- Охорона диких тварин та місць їх проживання.
- Контроль використання природних ресурсів.
- Запобігання пожежам і надзвичайним ситуаціям.
- Інформування органів влади про надзвичайні ситуації.
- Профілактика шкідників і хвороб.
- Просвітницька робота з охорони природи.

Ці завдання свідчать про комплексний підхід державної служби охорони до забезпечення довгострокової стійкості природних ресурсів парку. Вони спрямовані на забезпечення ефективного управління та збереження для майбутніх поколінь незайманих природних ресурсів національного природного парку «Кремінські ліси».

2.2. Науково-дослідна діяльність на території Парку.

Наукові дослідження у НПП «Кремінські ліси» важливі, зокрема з точки зору вивчення природних процесів, моніторингу змін в екосистемах, прогнозування змін навколишнього середовища, розробки наукових основ

збереження, відновлення та раціонального використання природні ресурси та цінні об'єкти в межах парку.

Ці дослідження проводяться відповідно до законодавства України, яке визначає правові основи науково-дослідної діяльності, а також з урахуванням Положення про організацію науково-дослідної роботи в заповідних територіях і національних парках України та Положення про наукову діяльність в заповідних територіях і національних парках України.

Наукові дослідження в національному парку «Кременецькі гори» проводяться згідно з програмами та планами, затвердженими Національною академією наук України (НАНУ) та Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів (Мінприроди).

Ці програми та плани визначають пріоритетні напрямки досліджень на основі конкретних потреб та особливостей парку, враховуючи екосистеми, види та природні процеси парку. Дослідження може охоплювати широкий спектр тем, зокрема:

1. Моніторинг біорізноманіття.
2. Вивчення екологічних процесів.
3. Дослідження впливу діяльності людини на природні екосистеми.
4. Впровадження нових методів збереження природи та сталого управління ресурсами.
5. Розробка наукових основ планування та управління парками.

Результати наукових досліджень у національному природному парку «Кремінські ліси» мають значне значення для ефективного управління парком та збереження його природного середовища. Дослідження

допомагають приймати рішення щодо сталого розвитку, раціонального використання ресурсів та захисту природних цінностей.

Різноманітні науково-дослідні напрями відображають комплексний підхід до вивчення та збереження природи парку, зокрема:

1. Інвентаризація флори, фауни та природних комплексів допомагає зрозуміти біорізноманіття та визначити ключові характеристики регіону.

2. Виявлення характерних природних комплексів дає змогу встановити зони ядра та їхнє значення для екосистем.

3. Вивчення зв'язків екосистем допомагає зрозуміти зв'язки між різними компонентами природного середовища та його функціонуванням.

4. Збереження унікальної та типової флори та фауни в регіоні має вирішальне значення для збереження біорізноманіття.

5. Підготовка спеціалістів та науково-просвітницька діяльність сприяє поширенню знань про природу та її охорону серед населення.

Розробка проектів охорони природи та збереження біорізноманіття є важливим кроком у боротьбі із забрудненням навколишнього середовища та зменшенням втрати біорізноманіття. Дослідження зосереджено на розумінні складних взаємозв'язків в екосистемах парку та важливості збереження його природних цінностей.

Літопис природи є необхідним інструментом систематичного збору, консолідації та аналізу інформації про стан і зміни природних комплексів у межах парку. Це дозволяє записувати різні аспекти природного середовища, включаючи флору, фауну, геологічні та гідрологічні утворення, кліматичні особливості та інші важливі характеристики.

Програма «Літопис природи» визначає методику збору даних, періодичність спостережень і формат подання інформації. Ведучи Хроніку природи, можна визначити тенденції змін природних комплексів та їх вплив на біорізноманіття та процеси в екосистемах. Це допомагає керівництву парку приймати обґрунтовані рішення щодо збереження, раціонального використання ресурсів та розвитку території.

Хроніка природи також є важливим джерелом інформації для наукових досліджень, освітніх програм та інформування населення про природу парку. Керівництво парку надає велике значення систематичному збору та аналізу даних для інформування про збереження.

Парк приділяє значну увагу співпраці та співпраці з різними науковими та природоохоронними організаціями як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це дозволяє парку брати участь у різноманітних програмах, конференціях та симпозіумах, пов'язаних з екологією, збереженням та регіональним розвитком.

Парк також проводить власні наукові дослідження та дослідницькі проекти у партнерстві з іншими організаціями та установами, що дозволяє збирати нові дані про природу та екосистеми, а також розробляти ефективні стратегії збереження.

Крім того, парк має можливість формувати наукові колекції зразків рослин і тварин, які є цінним ресурсом для майбутніх дослідницьких та освітньо-екологічних заходів.

Парк також співпрацює з іншими науковими та природоохоронними організаціями на основі спільних програм і угод, що сприяє обміну досвідом і ресурсами, а також ефективному вирішенню проблем збереження.

Парк спільно з Міністерством охорони навколишнього природного середовища налаштований на координацію наукових досліджень на своїй території відповідно до природоохоронного законодавства України.

2.3. Еколого-освітня діяльність.

Національний природний парк «Кремінські ліси» відданий екологічній освіті та залученню громади. Це важливо для сприяння екологічній обізнаності та виховання почуття відповідальності за збереження природи.

Для цього парк використовує різні методи, зокрема:

1. Екскурсії та лекції: Організація екскурсій та лекцій для школярів, студентів та дорослих з метою популяризації знань про природу, її значення та необхідність збереження.
2. Тематичні заходи: проведення заходів, присвячених конкретним екологічним питанням, таким як захист біорізноманіття, зміна клімату та збереження водних ресурсів.
3. Освітні програми: Розробка та впровадження освітніх програм з екології та охорони природи для навчальних закладів різного рівня.
4. Інформаційні кампанії: Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності про важливість збереження природи та сприяння екологічній свідомості серед громадськості.
5. Партнерство з місцевими громадами: Співпраця з громадськими організаціями, місцевою владою та іншими зацікавленими сторонами для

спільної організації заходів та заходів, спрямованих на екологічну освіту та підвищення обізнаності.

Ці зусилля мають вирішальне значення для формування почуття відповідальності та власності серед членів громади щодо природних ресурсів парку.

Екологічна освіта відіграє життєво важливу роль у забезпеченні збалансованого використання природних ресурсів і збереження біорізноманіття. Основні цілі цієї роботи включають:

1. Підвищення екологічної свідомості: Проведення заходів щодо підвищення рівня знань та обізнаності населення щодо проблем збереження природи, необхідності її охорони та важливості індивідуальних дій у цьому процесі.

2. Формування екологічних цінностей: Стимулювання розвитку позитивних екологічних цінностей, етичних і моральних переконань, які сприяють відповідальній поведінці щодо довкілля.

3. Пропаганда екологічних знань: поширення інформації про різноманітність природи, її значення для життя людини та шляхи її збереження за допомогою різних форм спілкування.

4. Залучення громадськості до природоохоронної діяльності: Активне залучення громадськості до екологічних заходів, акцій та ініціатив.

5. Організація освітніх заходів: Проведення семінарів, тренінгів, лекцій та інших форм навчання з питань екології та охорони природи.

Ці цілі мають вирішальне значення для формування почуття відповідальності та піклування про навколишнє середовище серед окремих людей та громад. Ці ініціативи допомагають налагодити:

1. Розвиток природоохоронного та екологічного руху: Парк ініціює та підтримує різноманітні екологічні проекти, ініціативи та акції, спрямовані на залучення громадськості до охорони природи та вирішення екологічних проблем.

2. Екологічне виховання учнівської та студентської молоді: Проведення просвітницьких заходів, екскурсій, майстер-класів та інших форм роботи з молоддю, спрямованих на формування екологічної свідомості та виховання екологічно відповідального громадянина.

3. Розвиток нових методів екологічної освіти: Парк активно працює над створенням та впровадженням інноваційних підходів і методів екологічної освіти, які враховують сучасні тенденції та потреби суспільства.

4. Формування екологічної етики та естетики: Проведення заходів та розробка матеріалів, спрямованих на виховання громадянських якостей, екологічної етики та естетики, які стимулюють збереження природи та створюють комфортне та здорове середовище.

Ці зусилля мають важливе значення для формування почуття відповідальності та піклування про навколишнє середовище серед окремих людей та громад.

Еколого-освітні заходи допомагають залучити більше людей до участі у збереженні навколишнього середовища та сприяють становленню стійкого екологічного світогляду в суспільстві. Еколого-просвітницька робота парку справді є широкомасштабною та багатогранною. Це включає:

1. Пропаганда екологічних знань: Проведення лекцій, презентацій, виставок, створення інформаційних матеріалів (брошур, буклетів, плакатів тощо) з метою поширення базових знань з екології та природничих наук серед широкої громадськості.

2. Впровадження нових форм і методів екологічного виховання та виховання: використання інтерактивних методів навчання, проектної діяльності, ігрових технологій, польових досліджень (екскурсій, вилазок на природу тощо) для залучення учнів та формування екологічної свідомості.

3. Прогнозування віддалених наслідків втручання людини в природу: Розробка та проведення спеціальних заходів, спрямованих на підвищення обізнаності щодо потенційних наслідків дій людини для навколишнього середовища.

4. Проведення екологічних заходів, конкурсів, семінарів тощо: Проведення екологічних заходів, спрямованих на залучення громадськості до різних форм екологічної діяльності.

5. Формування фото-, слайд-, відео- та мультимедійних бібліотек: Створення та розповсюдження візуальних матеріалів, які ілюструють важливі аспекти екології та природничих наук, сприяють усвідомленню проблем та поширенню екологічних знань.

6. Інші види діяльності, не заборонені законодавством: Розробка та впровадження нових методів і форм роботи, спрямованих на ефективне екологічне виховання та підвищення екологічної свідомості суспільства.

Ці заходи є важливими для просування культури екологічної відповідальності та сталого розвитку в громаді. Зусилля парку щодо підвищення рівня екологічної культури та обізнаності відвідувачів і широкої громадськості мають вирішальне значення для просування культури екологічної відповідальності.

Для досягнення цієї мети парк використовує різні засоби масової інформації, такі як: телебачення, радіо, газети та журнали, щоб охопити широку аудиторію та вплинути на її обізнаність та розуміння екологічних проблем, друковані матеріали, такі як брошури, буклети, плакати та

листівки, які надають інформацію про важливі аспекти збереження природи, методи економії ресурсів, правила поведінки в природних екосистемах та історії успіху екологічних проектів.

Ці матеріали можуть допомогти:

- підвищувати рівень обізнаності населення з проблем навколишнього середовища та формування позитивного ставлення до природи.
- спонукати громадян до відповідальності за збереження та захист природи.

Використовуючи ці засоби масової інформації та друковані матеріали, парк може ефективно охопити широку аудиторію та сприяти екологічній свідомості та відповідальності серед відвідувачів та широкої громадськості.

2.4. Рекреаційна діяльність на території Парку.

Рекреаційна діяльність на території парку здійснюється відповідно до Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затвердженого наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 22.06.2009 р. 330, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 липня 2009 р. за № 679/16695.

Рекреаційна діяльність на території парку дозволяє збалансовано підходити до використання природних ресурсів та збереження природного середовища. Створюючи умови для організованого та ефективного туризму та відпочинку в природних умовах, люди можуть насолоджуватися природною красою парку при дотриманні режиму збереження природних комплексів та об'єктів.

Це чудовий підхід до того, щоб відвідувачі могли насолоджуватися природними пам'ятками парку, одночасно захищаючи навколишнє середовище та зберігаючи природні ресурси для майбутніх поколінь.

Забезпечення різноманітних рекреаційних заходів, від загального оздоровлення до спортивної риболовлі, задовольняє різноманітні потреби відвідувачів різного віку та типів, сприяючи збалансованому та сталому розвитку парку.

Встановлення та регулювання допустимих рівнів антропогенного впливу дозволяє запобігти негативному впливу на екосистеми парку. Організація рекламно-видавничої діяльності, а також екологічна освіта серед відвідувачів сприяє підвищенню обізнаності про важливість збереження природи та пропагує відповідальну поведінку в природних умовах.

Формування екологічної культури та виховання у відвідувачів та місцевих жителів почуття відповідальності за природу є важливою складовою рекреаційної діяльності, оскільки сприяє сталому розвитку та збереженню природних ресурсів.

Ці заходи спрямовані на забезпечення організованого та безпечного відпочинку на території парку з урахуванням збереження природних середовищ існування та ресурсів. Створення рекреаційної інфраструктури, як-от туристичних маршрутів, екскурсійних стежок та інших об'єктів, дозволяє відвідувачам насолоджуватися природою парку з мінімальним впливом на довкілля.

Координація між суб'єктами рекреаційної діяльності забезпечує гармонійний розвиток туризму та іншої рекреаційної діяльності на території парку з урахуванням інтересів різних суб'єктів.

Створення та поповнення інформаційної бази даних про рекреаційні заклади сприяє покращенню доступності інформації для відвідувачів та розвитку туризму в парку.

Парк використовує комплексний підхід до забезпечення збалансованого та сталого розвитку рекреації та туризму. Участь у науково-практичній діяльності сприяє обміну досвідом та впровадженню передових підходів до рекреаційної діяльності на природно-заповідних територіях.

Вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду дозволяє вдосконалювати методи та підходи до організації рекреаційної діяльності та забезпечує впровадження передового досвіду на території парку.

Зазначені заходи спрямовані на створення комфортних умов для відпочинку та пізнавальної діяльності на території парку з урахуванням збереження природної та культурної спадщини. Організація рекреаційної інфраструктури та створення екологічних, освітніх та науково-дослідних маршрутів дозволяють відвідувачам насолоджуватися природою та культурною спадщиною, зберігаючи ці цінності для майбутніх поколінь.

Оцінка рекреаційних ресурсів допомагає краще зрозуміти потенціал і можливості території парку для рекреаційної діяльності та розробити стратегію їх використання з урахуванням збереження природних і культурних цінностей.

Надання платних послуг, регламентованих відповідними нормативними актами, дає змогу фінансово забезпечувати розвиток та утримання рекреаційної інфраструктури та програмних заходів.

Дослідження організації рекреаційної діяльності сприяють прийняттю науково обґрунтованих рішень щодо її розвитку та управління з урахуванням екологічних, соціальних та економічних аспектів.

РОЗДІЛ 3.

ЛІСИ НА ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ.

Національний парк «Кремінські ліси» розташований у лівобережній частині помірного степу на півночі України. Хвойні, широколистяні та змішані ліси масиву ростуть у долинах річок (Сіверський Донець і Красона), на вододілі, в ярах і на другій надзаплавній піщаній терасі.

Рослинний покрив території представлений лісовими, лучними, водно-болотними та водними угрупованнями з домінуванням штучних ялинових насаджень, розташованих на прибережній терасі Сіверського Дінця, та природних змішаних широколистяних лісів.

Друга, або прибережна тераса Сіверського Дінця, з піщаними та супіщаними ґрунтами, зайнята сосновими лісами. Рельєф тут хвилясто-горбистий з численними озерами і заболоченими пониженнями, окраїни яких зайняті здебільшого березовими або березово-осиновими лісами (іноді з липою), а вище – сосновими насадженнями. Зрідка березово-осикові ліси на ділянках з більш багатими ґрунтами змінюються дубовими. Соснові ліси – це переважно штучні різновікові насадження.

Кременчуцький район – найзеленіший район Луганської області. Його часто називають «Зеленими легендами» Донбасу. Соснові бори та лісові озера створили чудові умови для відпочинку та оздоровлення, а наявність у Кременчуцькому районі багатого історико-культурного та природно-рекреаційного потенціалу дозволяє йому займати серйозні позиції на регіональному туристичному ринку.

Результати аналізу сучасного стану лісів національного природного парку «Кремінські ліси» показали, що внаслідок бойових дій було знищено 40% площі соснового лісу, на цих територіях залишилися оголені піщані ділянки.

Кремінські ліси розташовані в зоні Лівобережного степу в північній частині помірно сухих степів. Хвойні, широколистяні та мішані ліси масиву ростуть у долинах річок (Сіверський Донець і Красна), на вододілах, в балках і на другому терасовому піщаному березі річок.

Рослинний покрив території складають лісові, лучні, болотні та водні угруповання з переважанням штучних соснових насаджень, розташованих на прибережних терасах Сіверського Дінця, та природних змішаних широколистяних лісів. Уздовж лівого берега Сіверського Дінця на 16-18 км тягнеться піщана терасована рівнина. Північна частина області – степ.

Степова рослинність різноманітна, з різнотрав'ям, полином, буйволовою травою. На необроблених ділянках зустрічаються: ковила, полин, чорнобривці, пирій, вівсяниця, кермек, ромашка; на сланцевих відслоненнях – пирій гребінчастий, блошниця та ін. Заплави річок зайняті лучною рослинністю та чагарниковими заростями; на болотистих ділянках зустрічаються очерет, пузиця, рогоз.

На схилах річкових долин, балках і балках зустрічаються буково-дубові ліси, переважно з бука та ясена. Підлісок складають липи, іноді дикі груші та яблуні. Перлиною у вінці є змішаний лісовий масив «Кремінські ліси», який займає площу понад 35 тис. га.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРИРОДИ НА ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМІНСЬКІ ЛІСИ».

Кремінські ліси є найбільшим природним лісовим масивом на сході України. Розташоване вздовж головної водної артерії Донецької та Луганської областей річки Сіверський Донець. Ця територія давно визнана цінним місцем для збереження видів рослин і тварин північних лісів і є частиною Золотої мережі. У районі також збереглися об'єкти історико-археологічної та культурної спадщини України. Заповідний статус допоможе зберегти цю унікальну територію на століття.

Загалом територія національного парку «Кремінські ліси» включає 7269 га земель державної власності, з них у постійне користування національному парку надано 3121 га.

4.1. Фауна.

На території НПП «Кремінські ліси» зустрічаються 24 види червонокнижних ссавців, серед яких: ласка мала (рис.1), водяна землерийка (рис.2), червоновухий кажан (рис.3), соня лісова (рис.4), бурий довговухий кажан (рис.5), видра річкова (рис.6), горностай (рис.7), горностай європейський (рис.8), тхір степовий (рис.9).

У парку також мешкає 160 видів птахів, у тому числі занесені до Червоної книги, такі як: короткопалий орел, чорний лелека, канюк степовий, чобітий орел, яструб степовий, орлан-білохвіст, сірий журавель, білохвостий пуховик.

Рис.1. Кутора мала.

Кутора мала (*Mustela nivalis*) – реліктовий вид. Зустрічається в гірських районах Європи з помірним кліматом, а також в зонах широколистяних лісів від західної Португалії до південно-західної частини європейської частини Росії і до північних районів Туреччини. В Україні зустрічається в лісовій і лісостеповій зонах Правобережжя, у заплавах Дніпра та Дунаю, у Кримських горах. На Лівобережжі спорадично зустрічається в лісостеповій зоні.

Типові місцепоширення цього виду мають низьку щільність популяції (не більше 1-2 особин на 100 га), звичайна щільність 0,5 особини. На частку виду припадає близько 1,5% загального вилову. Спостерігається тенденція до зменшення чисельності популяції. Вразливість цього виду пов'язана з його спеціальним місцем існування та харчовою спеціалізацією. Причинами зміни чисельності є: трансформація біотопів (внаслідок порушення гідрологічних режимів, вирубування дерев тощо), а також забруднення водойм і прибережних територій.

Цей вид населяє прибережні ділянки водойм, густо зарослі травною, деревами та чагарниками. Його раціон складається з водної мезофауни (черви, равлики, ракоподібні, комахи, личинки) і дрібних хребетних.

Рис.2. Нічниця водяна.

Водяний сопка (*Pipistrellus kuhlii*) – вид рукокрилих, який зустрічається по всій території України, включно з промисловими районами вздовж Дніпра, і добре пристосований до проживання в міських умовах. Згідно з дослідженням, проведеним І.І. Шмальгаузену НАН України у 2002 р. водяний совок увійшов до четвірки найпоширеніших видів рукокрилих у містах України. Проте низка факторів негативно вплинула на загальну чисельність соплі та інших видів кажанів:

- Низький репродуктивний потенціал.
- Вирубання старих дуплистих дерев уздовж берегів річок та озер.
- Забруднення місць їх проживання промисловими відходами.
- Хімічна обробка лісів і полів пестицидами і гербіцидами (пряма і

непряма загибель від пестицидів і гербіцидів).

- Зменшення кількості дерев'яних будівель.
- Промислове рибальство в місцях їх зимової сплячки.

Рис. 3. Вечірниця руда.

Вечірниця руда (*Nyctalus noctula*) – вид кажанів родини Веспертиліонових і є одним із трьох видів кажанів, що зустрічаються в Україні. За даними Держкомприроди (2021) вид має статус «вразливий». Вид широко поширений в Європі, Азії та Північній Африці, його поширення пов'язане з різними лісовими біотопами. Іноді його можна зустріти в містах, багато особин живуть у великих європейських містах, таких як Гамбург, Відень і Брно. Незважаючи на те, що цей вид кажанів знаходиться під відносно високою загрозою, він більш поширений і

чисельний, ніж інші європейські види кажанів, головним чином завдяки своїй здатності адаптуватися до міського середовища. З 2009 року вид занесений до Червоної книги України. Він охороняється кількома міжнародними угодами.

Рис. 4. Нетопир лісовий.

Нетопир лісовий, *Pipistrellus nathusii* (Keyserling & Blasius, 1839) — Піпістрел лісовий (*Pipistrellus nathusii*) – вид кажанів, що належать до роду *Pipistrellus*. Традиційно вважається близьким до виду совок (*Pipistrellus pipistrellus*), і його можна сплутати з ним, особливо якщо не брати до уваги стать і вік (самці дрібніші). Типовим місцезростанням цього виду є лісова смуга, що включає Полісся та лісостеп. Це мігруючий вид, присутній на більшій частині Європи, включаючи Україну, менше 6 місяців з квітня по вересень (частіше з травня по серпень). Ареал його присутності коливається від Західної Європи до Уральських гір, Анатолії та Кавказу. Відбуваються значні міграції, коли особини з північних і східних районів

переміщуються на зимівлю на південний захід. Основні місця проживання - парки і світлі ліси, часто біля води. [7, 12, 13].

Рис. 5. Вухань бурий.

Вухань бурий (*Plecotus auritus*) – вид кажанів, що належить до родини Vespertilionidae і роду *Plecotus*. Це один із шести видів роду та один із двох видів фауни України. Вид поширений в Європі та окремих регіонах Західної Азії. Це рідкісний вид, занесений до Червоної книги України та ряду інших природоохоронних документів.

Вухань бурий (*Plecotus auritus*) – вид рукокрилих з довжиною тіла 4,5-4,8 см, довжиною хвоста 4,1-4,6 см, довжиною крил 4-4,2 см, довжиною вух 3,3-3,9 см. Його хутро жовто-буре або буре на спині та біле на череві, з сірувато-коричневими перетинками на крилах. Його вуха закруглені біля основи і мають світлі кінчики.

Вид зустрічається в таких країнах: Албанія, Андорра, Австрія, Азербайджан, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Іран, Ірландія, Італія, Казахстан, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Молдова, Монако, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Російська Федерація, Сан-Марино, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, України та Великої Британії.

Вухань бурий є ендеміком Європи і широко поширений від 65° пн.ш. до Середземного моря і від західного Уралу до північного Кавказу. Він обмежений вищими висотами на півдні. Вид занесений до Червоної книги України (вразливий), а також до Європейського Червоного списку (вразливий), Бернської конвенції (Додаток II), Боннської конвенції (Додаток II). Також занесений до Червоних книг кількох областей України.

В Україні чисельність популяції оцінюється в десятки тисяч особин; однак чисельність бурого вухого кажана скорочується через забруднення та деградацію середовища його проживання, знищення старих дуплистих дерев та інших укриттів. Зусилля щодо збереження впроваджуються в кількох природних заповідниках, національних парках і заповідниках у всіх природних зонах [8, 15].

Рис.6. Видра річкова.

Відра річкова́ (європейська, звичайна) (*Lutra lutra*) – вид видри, широко розповсюджений у Європі й Азії. ☒ Довжина тулуба самців становить 46–90 см, самок – 54-68 см, маса: 6-10 та 3-6 кг. Має довгий хвіст (21-46 см), щільне та коротке хутро коричневого відтінку; пальці на задніх лапах з'єднані шкірястими перетинками.

В Україні здебільшого водиться в річках Полісся та Лісостепу. Зрідка трапляється і в степовій зоні. Гірськими річками Карпат видра підіймається досить високо в гори. Хутро блискуче, темно-буре.

Місця оселення – річки, озера, стариці, ставки. У воді видра майстерно плаває і пірнає. Веде нічний спосіб життя, а вдень спить в норі. Вхід в нору розташований нижче рівня води. Є у видри також і тимчасові сховища – підмиті водою береги, купи хмизу або корчі, повалені дуплисті дерева тощо. Взимку видра звичайно тримається в незамерзаючих місцях річок.

Рис. 7. Горностай.

Горноста́й (*Mustela erminea* L.) – вид роду *Mustela*, невелика хутрова тварина родини мустелових (Mustelidae). Цей маленький ссавець завдовжки 30 см, поширений у Північній Америці, Азії та Європі. Під час полювання пересувається надзвичайно швидко. ✓

Поширений горностай у лісостепових районах Західного Сибіру і Північного Казахстану. Майже по всій території України, крім Криму і приморських районів Запорізької та Донецької областей. Ареал охоплює лісостепову, лісову та лісотундрову зони Європи, пн. частину Азії, Кавказ, гори Серед. Азії, Північну Монголію, Китай, острови –Сахалін, Курильські та Японські. Поширений у Північній Америці.

Горностай успішно інтродукований у Новій Зеландії, де став небажаним видом. Місця перебування – долини річок, береги потоків і струмків, озер, ставків, болота, плавні, ліси та узлісся, переліски та чагарникові зарості; деколи трапляється на полях і в населених пунктах.

Причини зміни чисельності: несприятливі екологічні фактори, зокрема метеорологічні умови (суворі зими і холодні весни), хвороби (гельмінтози, які в окремі роки вражають до 50% звірів, туляремія, чума тощо), осушувальні меліорації. В Україні вид перебуває під охороною держави. Горностая включено до Червоної книги України, і полювати на нього чи здобувати з будь-якою метою (науковою, для переселення, винищення) заборонено.

Рис. 8. Тхір степовий.

Тхір степовий, або тхір світлий (*Mustela eversmanni*) – хижий ссавець роду мустела (*Mustela*) родини мустелових, або тхоревих (Mustelidae).

Спорідненість між євразійськими видами тхорів настільки велика, що вони вільно схрещуються, внаслідок чого в районах спільного проживання нерідко трапляються звірята, схожі і на чорного і особливо на степового тхора.

Степовий тхір на заході зустрічається від Балканського півострову і Чехії, а далі на схід по лісостепу, степу і напівпустель Росії від Забайкалля і до Середнього Амура, а також в Середній і Центральній Азії до Далекого Сходу і Східного Китаю. В останнє століття ареал степового тхора помітно розширюється на захід і частково на північ.

Місця перебування: відкриті ландшафти з низьким травостоєм та ущільненим ґрунтом (залишки степу, посіви багаторічних трав, балки, вигони, піщані коси). Іноді живе у степових лісах, лісосмугах, скелях; заходить на околиці населених пунктів. Лісів і населених пунктів уникає.

Рис. 9. Норка європейська.

Норка, норка європейська (*Mustela lutreola*) – дрібний хижий ссавець роду мустела (*Mustela*) родини «куницеві» (*Mustelidae*). □

Поширений на території Іспанії, Франції, Румунії, України, Росії. Колись вид був поширений по всій Європі, але зараз зник на більшій частині свого ареалу. Термін «норка» в Європі зазвичай посилається саме на цю тварину. Представники за зовнішнім виглядом подібні до американської норки, або візона (*Neovison vison*), але остання не є їхнім найближчим родичем та належить до окремого роду. Звірі подібні за розміром і типом забарвлення, але хутро в американської норки красивіше і цінніше. Від візона норка відрізняється меншими розмірами, дещо світлішим (не таким темним) і звичайно більш рудуватим забарвленням всього хутра, а також білим кольором хутра на верхній губі (обидві губи білі) [11,13,14].

З метою підтримки популяцій диких тварин взимку працівники служби державної охорони здійснюють їх підгодовлю (рис.10).

Рис. 10. Підгодовля тварин на території національного природного парку «Кремінські ліси»

4.2. Флора.

У межах Кременських лісах зафіксовано 944 види флори судинних рослин, 152 з яких є рідкісними, реліктовими і занесеними до Червоної книги України та міжнародних «червоних списків».

Тут зростає сальвінія плаваюча (рис.11), горицвіт волзький (рис.12), сон лучний (рис.13), глід український, волошка донецька та первинногерберова, косарики тонкі, півники борові, рябчики руський та малий, тюльпан дібровний, коручка болотна, зозульки Фукса, булатка довголиста, любка дволиста.

Рис. 11.

Сальвінія плавуча, сальвінія плаваюча (*Salvinia natans*) – це невелика плаваюча папороть, яка зустрічається в Північній Африці, Південній Європі та Азії. Це рідкісний вид у помірному кліматі, але в останні роки він розширює свій ареал до північних регіонів. У південних

районах утворює великі мати площею до 800-1000 квадратних метрів з щільністю 100-1200 особин на квадратний метр. Вид зустрічається в мезоевтрофних і евтрофних прісноводних озерах і ставках з хорошою циркуляцією води.

В Україні зустрічається спорадично в тихих або стоячих водоймах і озерах у різних регіонах, зокрема в басейнах річок Сіверський Дінець, Дніпро, Дністер, а також на Поліссі та в Закарпатській області (р. Тиса) і р. Львівська область (Немирівський район) та пониззя Дунаю. Рослина занесена до Червоної книги України, але через зміну кліматичних умов і більш широке поширення в Україні та інших країнах Європи, включаючи Польщу, її статус може потребувати переоцінки. Формация *Salvinia natans* також занесена до Зеленої книги України.

Рис. 12. Горицвіт волзький.

Горицвіт волзький (*Adonis wolgensis* Steven) – вид рослини роду Адоніс, що належить до родини жовтоквіткових. Його ареал охоплює територію між 25° і 86° східної довготи, європейська частина – від 39° до

52° північної широти, а азійська – від 48° до 55° північної широти. На південь від основного ареалу є окремі місця на Кавказі, у північно-східній Туреччині. В Україні зустрічається в степах, зокрема в південній частині Лівобережного Лісостепу, в кількох областях: Сумській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Полтавській, Харківській, Донецькій, Луганській, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій та ін. Крим. Популяції складаються з кількох сотень особин і іноді утворюють щільні скупчення на площах 5-10 га. Середня щільність 2-3 особини на квадратний метр, максимальна – до 40 особин на квадратний метр.

Зустрічається з угрупованнями справжніх степів, чагарникових степів, петрофітних степів, зрідка росте на лісових галявинах. Це ксерофіт. Загрозою її виживанню є меліорація, інтенсивний і неконтрольований випас худоби, заліснення степових схилів, вирубка лісу в лікувальних цілях та збір.

Занесений до Червоної книги України та має природоохоронний статус «не оцінений». Охороняється в національному природному парку «Український степ», Луганському природному заповіднику, національному природному парку «Свята гора», регіональних ландшафтних парках «Донецький Кряж» і «Клебан-Бік», кількох заказниках і пам'ятках природи.

Сон лучний, сон-трава лучна (*Pulsatilla pratensis*), синонім сон чорніючий, сон-трава чорніюча (*Pulsatilla nigricans*) – гарно квітуча багаторічна трав'яниста рослина з роду сон родини жовтецевих. Хороший, кращий і найкращий - цим словосполученням часто називають *Pulsatilla pratensis*, красиву багаторічну трав'янисту рослину з сімейства дельфінієвих. Він також відомий як дзвіночок або чорногорлий пасквіт.

Рис. 13. Сон лучний.

Батьківщиною цієї рослини є Центральна та Східна Європа, а також північні райони Балканського півострова. В Україні найчастіше зустрічається на Лівобережному Поліссі, рідше на Правобережному Поліссі; на більшості лісостепової та степової зон, за винятком Криму. Росте в соснових лісах, чагарниках, лучно-степових місцезростаннях, на вапнякових і гранітних схилах.

На жаль, популяція *Pulsatilla pratensis* скорочується через діяльність людини, таку як вирубка лісів, меліорація земель, надмірний випас худоби та збір на букети. В Україні охороняється в заповідниках «Українські степи» (Кам'яного-Могилянський відділ), Канівському (відділи «Стрілецький степ», «Провальський степ»), загальнодержавних природних заказниках «Коростовецький» (Гайсинський район Вінницької області),

Самчинецьке урочище (Немирівський район Вінницької області),
Грабарківський (Могилів-Подільський район Вінницької області), Бала
Північна Червона (м. Кривий Ріг Дніпропетровської області).

РОЗДІЛ 5

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «КРЕМІНСЬКІ ЛІСИ» ПІД ОКУПАЦІЄЮ.

Зрозуміло, що внаслідок російської збройної агресії та окупації парку завдано серйозної шкоди. Заплави на окупованому березі Сіверського Дінця, ймовірно, постраждали від спроб прокласти понтонні мости та артилерійського обстрілу. По-друге, швидше за все, росіяни замінували всю заплаву. По-третє, очевидно, що вони вирубують дерева для фортифікаційних споруд, вогневих місць, гуманітарних потреб: дозволяють колабораціоністам продавати деревину місцевим жителям на дрова.

Розлив річки Сіверський Донець та спроби прокласти понтонні мости завдали значної шкоди заплавам, а мінування території створило небезпеку для будь-яких живих організмів. Знищення дерев у військових цілях також сприяло деградації екосистеми парку (рис.14). Те, що колабораціоністам дозволено продавати деревину на дрова, свідчить про те, що окупанти ставлять перед собою на перше місце власні інтереси, а не добробут місцевих мешканців та довкілля.

З іншого боку, негативний вплив війни на «Кремінські ліси», наприклад, видобуток корисних копалин, може призвести до встановлення більш жорсткого режиму охорони території, зменшення рекреаційного навантаження та дати поштовх реабілітації території. Очікується, що відновленням національного парку зацікавляться науковці та іноземні фонди, оскільки ця територія привернула міжнародний резонанс через війну.

Цілком можливо, що штучні ліси (стійкі щільні насадження ялин, які слабкіші та більш вразливі до вогню та комах, висаджені після Другої світової війни) можуть бути перетворені на природні, стійкі насадження,

де ліс надає екосистемні послуги, а не є джерело ділової деревини, як у густих насадженнях.

Рис. 14. Наслідки воєнних дій для НПП «Кременські ліси».

Руйнування, спричинене видобутком корисних копалин та іншою людською діяльністю, може призвести до більш суворого режиму охорони території, зменшення рекреаційного тиску та сприяння реабілітації території. Крім того, війна може викликати міжнародний інтерес до відновлення національного природного парку, що призведе до потенційного фінансування та досвіду дослідників та іноземних організацій. Нарешті, передбачається, що штучні ліси, висаджені після Другої світової війни, можуть бути перетворені на більш природні та стійкі екосистеми, які забезпечували б екосистемні послуги, а не використовувалися для комерційної деревини.

Результати аналізу сучасного стану лісових насаджень національного природного парку «Кремінські ліси» показали, що ведення бойових дій призвело до знищення 40% площі смерекових лісів, на цих територіях залишилися голі піщані ділянки. Знищення ялинового лісу залишило великі території безплідними та вразливими до ерозії. Крім того, рідкісні види флори і фауни були втрачені або знищені, в тому числі джерела їжі для диких тварин і місць проживання птахів. Під час боїв на Луганщині значних пошкоджень зазнали дві ділянки Смарагдової мережі:

Територія «Кремінські ліси», код UA0000069, площею 18240 га, створена з метою охорони 27 видів птахів та 31 іншого виду фауни і флори, зазначених у Постанові 6 (1998) та 19 природних середовищ, зазначених у Постанові 4 (1996) Конвенції про охорону дикої флори і фауни.

Частково пошкоджена територія «Дельта р. Сіверський Донець Луганської області», код UA0000315, площею 134903,3 га, створена для охорони 4 видів птахів та 8 інших видів тваринного і рослинного світу, зазначених у Постанові 6 (1998 р.).

На рисунку 15 зображено Смарагдову мережу на території Луганської області, червоним контуром позначено зону активних бойових дій у регіоні.

Кремінські ліси є важливим місцем існування для багатьох видів птахів та інших диких тварин, а пойма річки Сіверський Донець є важливим місцем існування для кількох видів птахів та інших тварин. Обидві території були зруйновані під час військового конфлікту в Луганській області, тому важливо відновити та захистити ці території, щоб забезпечити збереження цих унікальних екосистем.

Військові дії не торкнулися заповідних територій, але артилерійські удари завдали шкоди об'єктам місцевого природно-заповідного фонду: гідрологічному заказнику «Криворізькі джерела», пам'ятці природи «Дубовий гай», заказнику «Білогорівський», заказнику. «Горіхівський

гай», загальнозоологічний заказник «Жеребет», ландшафтний заказник «Врубівський». Значної шкоди завдано рослинному світу національного парку «Кремінські ліси».

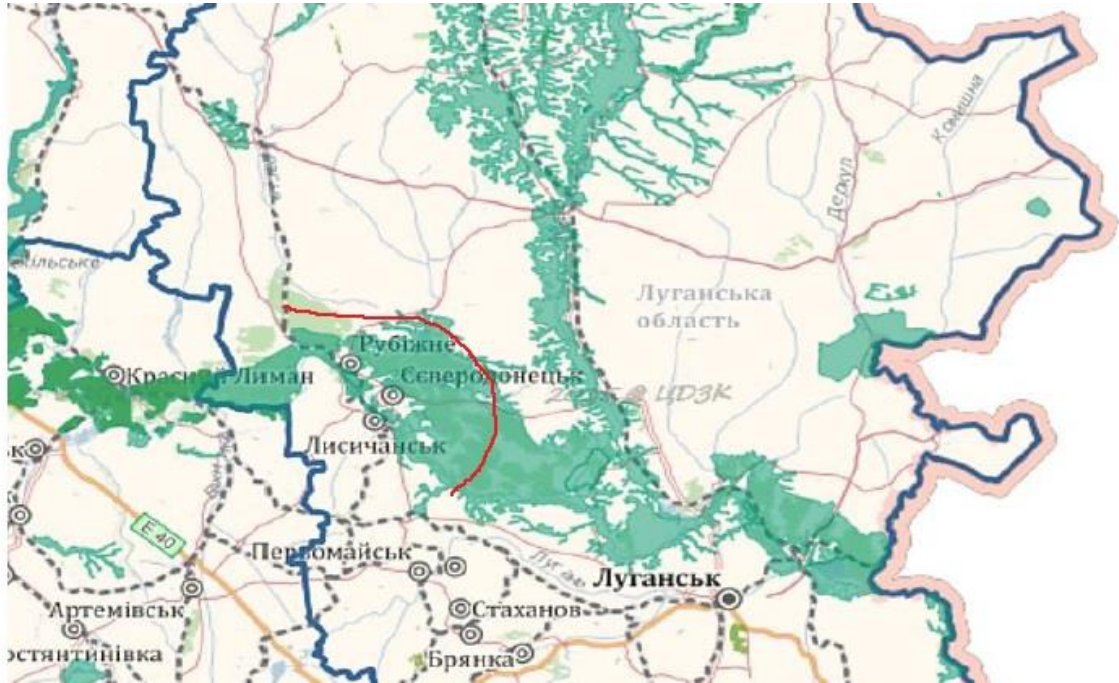

Рис. 15. Смарагдова мережа на території Луганської області.

Хоча військові дії безпосередньо не торкнулися заповідних територій, вони завдали значної шкоди кільком природним і заповідним територіям регіону. Згадані конкретні сфери включають:

- Криворізькі джерела, гідрологічний заказник
- Дубовий гай, пам'ятка природи
- Білогорівський, лісовий заказник
- Горіхівський гай, лісовий заказник
- Жеребет, загальнозоологічний заказник
- Врубівський, ландшафтний заказник

Аналіз повітря у 2022-2023 роках показав, що концентрації твердих частинок, органічного вуглецю, закису азоту та сажі знаходяться на рівні або перевищують рівень 2021 року, коли працювали промислові

підприємства. Викиди шкідливих хімічних речовин негативно впливають на рослини, ґрунт, поверхневі води, існує ризик їх потрапляння у питну воду Криворізьких джерел. Відтак якість повітря також серйозно постраждала через високий рівень забруднюючих речовин, таких як тверді частки, органічний вуглець, закис азоту та сажа. Ці забруднювачі можуть мати негативний вплив на рослини, ґрунт і поверхневі води, а також можуть навіть забруднювати джерела питної води. Проведення бойових дій призвело до знищення рідкісних видів дикої флори, кормових баз для диких тварин, гнізд птахів.

ВИСНОВКИ

На основі загальноприйнятих і апробованих методів лісівничо-екологічної типології та лісівничо-таксаційні методів дано лісівничо-екологічну характеристику національного природного парку «Кремінські ліси»:

1) описано основні види діяльності національного природного парку «Кремінські ліси». До них належить охорона території, науково-дослідна робота, еколого-освітня та рекреаційна діяльність;

2) охарактеризовано лісові екосистеми Парку. Національний парк «Кремінські ліси» розташований у лівобережній частині помірного степу на півночі України. Хвойні, широколистяні та змішані ліси масиву ростуть у долинах річок (Сіверський Донець і Красона), на вододілі, в ярах і на другій надзаплавній піщаній терасі. Результати аналізу сучасного стану лісів національного природного парку «Кремінські ліси» показали, що внаслідок бойових дій було знищено 40% площі соснового лісу, на цих територіях залишилися оголені піщані ділянки.

Кремінські ліси розташовані в зоні Лівобережного степу в північній частині помірно сухих степів. Хвойні, широколистяні та мішані ліси масиву ростуть у долинах річок (Сіверський Донець і Красна), на вододілах, в балках і на другому терасовому піщаному березі річок.

3) описано флору і фауну національного природного парку «Кремінські ліси». Кремінські ліси є найбільшим природним лісовим масивом на сході України. Розташоване вздовж головної водної артерії Донецької та Луганської областей річки Сіверський Донець. Ця територія давно визнана цінним місцем для збереження видів рослин і тварин північних лісів і є частиною Золотої мережі. У районі також збереглися об'єкти історико-археологічної та культурної спадщини України. Заповідний статус допоможе зберегти цю унікальну територію на століття.

4) оцінено ступінь порушення екосистем парку внаслідок воєних дій та окупації. Результати аналізу сучасного стану лісових насаджень національного природного парку «Кремінські ліси» показали, що ведення бойових дій призвело до знищення 40% площі смерекових лісів, на цих територіях залишилися голі піщані ділянки.

Знищення ялинового лісу залишило великі території безплідними та вразливими до ерозії. Крім того, рідкісні види флори і фауни були втрачені або знищені, в тому числі джерела їжі для диких тварин і місць проживання птахів. Під час боїв на Луганщині значних пошкоджень зазнали дві ділянки Смарагдової мережі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абелєнцев В. І. Куницеві. – Київ: Наукова думка, 1968. – 280 с. – (Фауна України. Том 1, випуск 2).
2. Булахов В. Л., Пахомов О. Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці. – Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2006. – 356 с. (с. 76-77).
3. Вухань звичайний *Plecotus auritus* (Linnaeus, 1758) [Архівовано 12 жовтня 2013 у Wayback Machine.] // Червона книга України.
4. Загороднюк І. Вухань звичайний – *Plecotus auritus*. Вухань австрійський – *Plecotus austriacus* // Ссавці України під охороною Бернської конвенції. – Київ, 1999 б. – С. 61-71. – (Праці Теріологічної Школи; Випуск 2). – ISBN 966-02-1280-1.
5. Загороднюк І., Негода В. Нетопири: *Pipistrellus* та *Hypsugo* // Міграційний статус кажанів в Україні. – Київ, 2001. – С. 65–72. – (Novitates Theriologicae, pars 6).
6. Петроченко В. І. Біорізноманіття хребетних тварин Національного заповідника «Хортиця» // Сучасні проблеми біології, екології та хімії: Матеріали міжнарод. наук. конф. – Запоріжжя, 2007. – С. 416-417.
7. Покинъчереда В. Вечірниця дозїрна – *Nyctalus noctula* // Ссавці України під охороною Бернської конвенції / За ред. І. В. Загороднюка. – Київ, 1999. – 222 с. – С. 72-74. – (Праці Теріологічної Школи, Вип. 2).
8. Ссавці України під охороною Бернської конвенції / За ред. І. В. Загороднюка. – Київ, 1999. – Вип. 2. – 222 с. (с. 61-65).
9. Фауна України. Охоронні категорії: довідник / За ред. О. Годзевської і Г. Фесенко. – Київ, 2010. – 80 с. (с. 26).

- 10.Тищенко В. М. Еколого-фауністична характеристика та лісівниче значення рукокрилих (Chiroptera) в умовах Західного Поділля. Автореф. дис. канд. біол. наук: 06.03.03; Нац. аграр. ун-т. – К., 2006. – 22 с.
- 11.de Jongh, A.W.J.J., Tokar, G.A., Matvyeyev, A.S., de Jong, T. and de Jongh-Nesterko, L.V. 2007. European mink (*Mustela lutreola*) still surviving in Ukrainian deltas of the Danube and Dniester [Архівовано 4 квітня 2015 у Wayback Machine.]. *Lutra* 50(11): 49-52.
- 12.Frank Greenaway & A. M. Hudson (1990) *A Field Guide to British Bats*, Bruce Coleman Books, Uxbridge.
- 13.Phillip M. Youngman, 1990. *Mustela lutreola* [Архівовано 5 грудня 2010 у Wayback Machine.], *Mammalian Species*, *American Society of Mammalogists*, No. 362, pp. 1-3, 2 figs.
- 14.Ronald M. Nowak. *Walker's carnivores of the world*. – JHU Press, 2005. – С. 146. – ISBN 0801880327.
- 15.Hutson, A.M., Spitzenberger, F., Aulagnier, S., Coroiu, I., Karataş, A., Juste, J., Paunovic, M., Palmeirim, J. & Benda, P. 2008. *Plecotus auritus*. In: IUCN 2011 [Архівовано 15 березня 2011 у Wayback Machine.].